

Вељко Станковић

КАДА ЈЕ И ГДЕ ПОГИНУО СТАРИ РЕВОЛУЦИОНАР СТЕВАН МАРКОВИЋ СИНГЕР

Стеван Марковић Сингер, по занимању кројач (абација) рођен је у селу Шуце 1896. године, а између два рата живео је у варошици Белановици, бивши качерски срез. У томе је граду, да би помогао женској омладини постао заступник сингерових шиваћих машина, па је по томе и добио надимак Сингер.

На пут радничког покрета ступио је у раној младости, још за време изучавања кројачког заната. Члан Комунистичке Партије Југославије постао је између два свјетска рата.

По окупацији земље 1941. прелази у илегалност. А на позив КПЈ на устанак, ствара прве војне десетине у селима око Белановице.

О његовом револуционарном раду у Србији до краја 1941. зна се доста. Био је један од организатора устанка на територији Белановице, комесар Прве колубарске партизанске чете и комесар Колубарског партизанског батаљона чији је командант био историји познати Жикица Јовановић Шпанац. Али после одласка из Србије крајем 1941. године и погибије, у његовом родном крају круже разне приче. Да је убијен приликом одступања из Србије и да су му четници одсекли главу и предали Недићевој влади у Београд, да је одведен из Фоче и негде убијен, да су га убили партизани и сл. У његовом досијеу који се води код Општинског одбора СУБНОР Љиг стоји да је убијен 1943. године. У књизи Сведочанства о ваљевском крају, од аутора Александра Јевтића на страницама 248 и 269 стоји: „После преласка у Санџак погинуо у Босни почетком 1942. године”. Књигу је издао Општински одбор СУБНОР Ваљево.

Револуционарни рад Стевана Марковића Сингера није престао са напуштањем Србије. Он је свој револуционарни рад и борбу наставио у Босни. Пошто сам био борац Одредом у коме је Стеван Марковић за време погибије био комесар, осјећам се дужним да о његовој погибији изнесем истину.

Стевана Марковића Сингера, по напуштању Србије и преласка у Босну, Врховни штаб народноослободилачке војске и партизанских одреда Југославије, поставио је средином фебруара 1942. године за политичког комесара Фочанског народноослободилачког и добровољачког одреда, који је у то време имао 4 батаљона са око 1500 бораца. Седиште штаба Одреда било је у граду Фочи где се налазило и седиште Врховног штаба НОВ и ПОЈ. Одред је био под непосредном командом Врховног штаба, а Сингер је био његов блиски сарадник. Он је по доласку у одред, развио масован политички рад и у њега међу олмадину, која је у већини сачињавала Одред, унео читавог себе. Због тога су га борци заволели па је Одред под његовом командом извршио низ важнијих војничких задатака.

Средином априла 1942. године, на територији одреда отпочела је трећа непријатељска офанзива и борбе су се водиле све до краја маја исте године. Батаљони Фочанског одреда за то време водили су жестоке борбе са италијанским и немачким трупама око Невесиња у Херцеговини, на планини Рогоју испред Сарајева, око Горажда, Фоче и у селима око Коњица и Мостара. На свим овим фронтима могао се често видети и Стеван Марковић Сингер.

Са италијанском војском која је наступала из правца Невесиња ишли су и херцеговачки четници Петра Самарџића и Добросав Јевђевића. Они су са италијанским авионима бацали у партизанску позадину летке и са њима позивали сељаке који су се налазили у партизанским јединицама да поубијају комесаре и да се предају четницима а да им они гарантују живот. Та четничка пропаганда довела је до осипања у партизанским редовима.

Штаб одреда да би спријечно осипање бораца, покушао је да у добровољачким одредима, од добровољаца и младих људи у сваком батаљону формира по једну ударну партизанску чету, која би се војнички чвршће и организованије лакше супротстављала окупаторској навали и четничкој пропаганди.

Средином маја, у Закмурском батаљону, који се тих дана нашао на територији са које је био формиран, вршена је по четама батаљона агитација и одржавани су састанци на којима су се борци добровољно изјашњавали о ступању у ударну партизанску чету.

У недељу 17. маја 1942. године, пошто се пријавило доста бораца у батаљону, извршене су све организационе припреме за формирање Прве ударне партизанске чете. Те вечери у село Грандиће, где је сутрадан требало да се прочита наредба о формирању ударне чете, стигли су Кочовић Страхња Страјо командант фочанског одреда и Стеван Марковић Сингер комесар Одреда. У селу их је дочекао скоро цео Закмурски батаљон на челу са комесаром Будом Поповићем, једним од најватренијих присталица и агитатора за формирање ударних чета. Заједно са Будом По-

повићем заноћили су у засеоку Попи, недалеко од реке Сутјеске, у малој сеоској кућници сиромашног сељака Тома Милановића, да би сутрадан присуствовали формирању ударне чете. У суседном селу Врбници, са групом бораца заноћно је командант Закмурског батаљона Светозар Гаговић и замјеник команданта Фочанског одреда Момчило Кочовић Момо, дипломирани правник из Фоче. Обојица су такође намеравали да присуствују свечаности.

Те ноћи, ова акција око формирања ударне чете у Закмурском батаљону, изазвала је код неких малодушних, већином старијих сељака страх да ће их партизани кроз стварање ударних чета одвести са њихова терена да се боре и у другим местима, а њима се није напуштало огњиште. Због тога је дошло до подмукле и изненадне завере, коју нико у штабу Одрода није предвиђао. Око пола ноћи између 17. и 18. маја 1942. године, почела је лупа и вика на вратима штаба Одрода. Командант и комесар помислили су да из неког правца појавно непријатељ и одмах су поскакали и појурили према излазним вратима собе у којој су спавали. Али кад су отворили врата (на која се једино могло изаћи), било им је све јасно. Издаја. Пред вратима је стајала група бораца Закмурског батаљона са упереним пушкама у врата. Издајници су у глас викали: Хоћемо Страјову, Сингерову и Будову главу.

Стеван Марковић Сингер, када је видео о чему се ради, остао је присебан, стао је на отворена врата испред уперених пушака, и покушао да безумнике уразуми. Јаким и узбуђљивим гласом старог, провереног револуционара проговорио је: „Браћо, зар смо то ми од вас заслужили, ми који живот дајемо у борби противу окупатора и његових слугу . . .” Али, неко из завереничке групе, из поноћног мрака, није сачекао да чује шта ће Сингер даље рећи, пуцао је право у његове испршене и пред издајничке цеви унешене груди. И он се руши на прагу те мале, под планином забите, сеоске куће. Страхуња Кочовић Страјо и Будо Поповић успијевају да побегну. Стеван Марковић Сингер није ни помислио да бежи и да спасава само своју главу. Покушао је да снагом речи прекаљеног револуционара спасе част револуције и да одврати заведене од погрешног пута на који их је очигледно гурнула окупаторска политика. Пао је јуначком смрћу великог револуционара у борби против подмуклих народних изрода, браће и идеје Комунистичке Партије Југославије и част и понос њених чланова.

После убиства Стевана Марковића Сингера завереници су кренули у село Врбницу и убили Момчила Кочовића Мома, замјеника команданта Фочанског одреда. А затим се вратили у село Грандиће са групом повезаних фочанских партијских активиста, које су на превару похватили у селу Врбници.

Када се у Врховном штабу НОВ и ПОЈ, који се налазио на Шћепан Пољу сазнали о атентату на Стевана Марковића Сингера и Кочовића Момчила Мома, упућен је у село Грандиће вод

пролетера Крагујевачког батаљона. Тада су се завереници нашли у недоумници шта да раде. Очигледно да су били неорганизовани, слаби и несложни, па су неки одмах почели да беже. У њиховим редовима створила се велика гужва и паника. Чули су се и гласови, па видите да смо се затрчали. Нико се од њих није усуђивао да пође у борбу против вола пролетера. Међу најужом групом завереника дошло је до свађе и препирке. После тога учесници у извршењу злочина, видевши да ће остати усамљени, побегли су преко ријеке Дрине и предали се италијанским трупама.

Послије спроведене истраге о убиству Стевана Марковића Сингера и Момчила Кочовића Мома, у извештају упућеном Врховном штабу, стајало је: „Од бандита који су организовали пуч — познати су: Василије Бодирога командир Прве чете, Петар Милетић командир треће чете, Небо Паприца, Милан Грубачић, сви из села Кута. Мирко Елчић (из села Градца код Фоче), Душан Миликић, жандармеријски наредник из Гацка, Душан Остојић подофицир, Илија Марчета из Варде и Борбо Марковић са Стубица, који није присуствовао али је умешан.” (Зборник НОР том II. Књига 4. Страна 170—178).

После бекства завереника, борци Трећег крагујевачког батаљона Прве пролетерске бригаде пронашли су закопана тела Стевана Марковића Сингера и Момчила Кочовића Мома и по наређењу Врховног штаба пренели их на слободну територију у селу Крушево (код Шћепан Поља) и сахранили обојицу на достојанствен начин уз све народне и војничке почасте, покрај гроба Слободана Принципа Сеља команданта сарајевске области и члана Главног партизанског штаба за Босну и Херцеговину, који је умро средњом марта 1942. године од пегавог тифуса.

Сахрану је поред бораца Народноослободилачке војске присуствовало и доста сељака из овога краја. На сахрану је Врховни штаб народноослободилачке војске и партизанских одреда Југославије послао делегацију, коју су сачињавали Димитрије Бајалица (и данас жив) и Војо Димитријевић (данас познати сарајевски сликар). Они су у име Врховног штаба на одар Мома и Сингера положили два венца и одржали говоре. Иако је било ратно стање и изузетно тешка ситуација због непријатељске офанзиве, на сахрану су позвани Момови родитељи и Катарина Марковић Каја, супруга Стевана Марковића Сингера (иста је преживела рат). Момови родитељи, на сахрану су дошли чак са Рудина из Црне Горе, где су се били склонили почетком офанзиве.

Стеван Марковић Сингер био је велики човек, добар, искрен и једноставан друг и близак пријатељ и саговорник сваког поштеног човека. Није се либио да разговара и да дискутује сатима са најобичнијим људима, и када је заузимао високи положај. Увек је био спреман да помогне немоћним и оним који су се без своје кривице нашли у тешкој ситуацији. У разговору са борцима и свима са којима је долазио у додир уносно је це-

лог себе, ништа није радио иза кулиса. Многе непроспаване ноћи и своје дугогодишње револуционарно искуство, и за то кратко време боравка на челу Одрета, уткао је у душу својих бораца, које је све подједнако волио и ценио. Био је у разговору отворен и конкретан. У раду упоран и енергичан, да истраје и на најтежим задацима. Давао је све од себе што жив човек може да даде. Ни поодмакле године му нису сметале. Када би се у неком батаљону Одрета сазнало да долази Сингер, борци су се радовали. Знали су да ће од њега чути нешто ново, паметно и корисно.

Сингер је код савременика остао легенда. Они у срцима о њему носе лепу успомену и увек га се радо сјећају. Али, нажалост, његови другови који су имали срећу да преживе те ратне страхоте, то нису у довољној мери пренијели на млађе генерације. Због тога прети опасност да се временским удаљавањем од времена народноослободилачке борбе, остане заборављен. А тиме би се историји народноослободилачког рата учинила неправда а њему посебно. Он за то кратко време дао је највише што се дати може. Поред умних и физичких способности, дао је и редак примјер, како се гине за слободу своје нове домовине.